

УДК 282 (477) "18"

О.О. Баковецька,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії та права Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В КРИМУ (XIX СТ.)

У статті висвітлено історію виникнення і розвитку католицьких громад Криму. Розкрито перебіг подій, пов'язаних із будівництвом римо-католицьких церков.

Ключові слова: Крим, колоністи, костьол, єпископ, ксьондз, віряни.

Римо-католическая церковь в Крыму(XIX в.)

В статье отражена история возникновения и развития католических общин Крыма. Раскрыт ход событий, связанных со строительством римо-католических церквей.

Ключевые слова: Крым, колонисты, костел, епископ, ксендз, верующие.

Roman-catholic Church is iun Crimea(XIX century)

History of origin and development of catholic communities of Crimea is reflected in the article. The course of events, римо-католицьких churches related to building is exposed.

Keywords: Crimea, colonists, church, bishop, Roman-catholic priest, believers.

Історія католицької церкви в Криму безпосередньо пов'язана з колонізацією краю Російською імперією. Коли в Криму з'являється російський військовий контингент, постає питання про необхідність відкриття католицьких костьолів, в зв'язку з тим, що частина військових цієї армії сповідувала римо-католицьку віру. Також, після підписання Кучук-Кайнаджирського мирного договору у 1775 р., на півострові з'являються колоністи. Частина з них приїхала з Польщі, Німеччини, Франції, Італії та інших країн. Більшість були вірянами римо-католицької церкви. Незважаючи на гостру потребу римо-католиків у відкритті римо-католицьких костьолів, тривалий час проблема залишалася не вирішеною. Частково це пов'язано із постійною загрозою відновлення військового протистояння Російської імперії з Османською Портою в даному регіоні, і звідси – небезпекою існуван-

ня. Інша причина – політичні інтереси окремих сторін, зацікавлених у встановленні своїх впливів в межах даного регіону. Висвітлення історії виникнення і розвитку римо-католицької церкви в XIX ст. на півострові і є ключовою проблемою даної статті.

Історична література мало говорить про період появи і становлення римо-католицької церкви в Криму. По даній темі не існує монографічного дослідження. Лише окремі публікації частково торкаються вказаної проблеми. Так в статті Л.В. Спесивцевої висвітлено історію Севастопольського костюлу у XIX–XX ст. [1]. Частково матеріал по історії храмів Криму представлено на офіційних сайтах Одесько-Сімферопольської дієцезії [2], приходу святого Климента Римського у Севастополі [3]. Але поданий в них матеріал, через брак архівних джерел в українських архівах, досить обмежений. У 2004 р. М.П. Кіба захистив дисертацію на здобуття ступеня кандидата архітектури за темою “Архітектурно-художні характеристики римсько-католицьких храмів на південній та східній Україні (кінець XVIII – початок XX століття)” [4]. В роботі визначені архітектурно-художні характеристики римсько-католицьких храмів, що дозволяє визначити стилі, в яких будувалися костюли на півдні в XIX ст.

Питання становлення римо-католицьких громад Криму та розвиток католицької церкви на півострові у XIX ст. є метою даної статті, для вирішення якої звертаємося до першоджерел.

Тривалий час віряни Капелли Чорноморського флоту були позбавлені можливості справляти свої духовні потреби через відсутність відповідного приміщення і навіть священиків. Згідно до візит за 1839 р. в Севастополі нарешті тимчасово відведено казенну будівлю для проведення богослужіння місцевим римо-католикам. Це був звичайний будинок розміром 20 на 12 аршин і висотою 4 аршини. В будинку облаштували престол, зверху якого висіла ікона, що зображувала страждання Ісуса Христа. Приміщення поділено на дві частини. У великій залі відправлялася літургія, менша перетворена на преділ. В іншій казенній будівлі відведено приміщення для священика, на обігрів якої відпускалося з казни 36 сажнів дров. Також призначено платню ксьондзу у розмірі 1000 руб на рік за виконання духовних потреб у сухопутному госпіталі, і 200 рублів за проведення служби у місті. Окремо виділялись кошти на свічки і вино, ще 200 руб. [5, арк. 70–71].

Однак в результаті Кримської війни 1853–1856 рр. і осади Севастополя, церкву закрито, а майно передано до Миколаївського костюлу святого Йосифа на зберігання [6, арк. 2]. Після закінчення військових дій, відновлення богослужінь у місті так і не відбулося.

Місцеві жителі не хотіли миритися з такою ситуацією. У 1871 р. вони облаштували каплицю, названу на честь непорочного зачаття Божої Матері і квартиру для священника у власному будинку відставного унтер офіцера Петра Кухарського, що знаходився в артилерійській слободі, поблизу 5 бастиону. Освятив її римо-католицький митрополит Фіалковський, коли був проїздом у Севастополі. Все майно, а також орган придбано за рахунок добродійних пожертвувань. При каплиці організовано братство з двома старостами – унтер офіцером Кухарським і чиновником з місцевої поштової контори Недзельським. Постійного священника при каплиці не було. Більше року богослужіння правив ієромонах Вінницького Капуцинського монастиря Кобрик, який приїхав до Севастополя на лікування. Також неодноразово приїжджав з Сімферополя ксьондз Корницький для проведення служби. У жовтні 1874 р. на лікування до Севастополя прибув з Миколаєва ксьондз Олександр Жилевич. Тривалий час Жилевич знаходився у засланні в Оренбурзькій губернії. Після відбуття покарання його звільнили від поліцейського надзору і дозволили жити всюди, окрім столиці, столичних губерній, Царства Польського і Західного краю. Приїхавши у місто, Жилевич приймав участь у месгах, хоча йому і заборонили священнодіяти ще у 1871 р. До речі, цей факт викликав у влади особливе занепокоєння [7, арк. 203–205 зв.].

Інформація про каплицю у Севастополі, а також неблагонадійних осіб до міністерства внутрішніх справ надійшла у 1874 р. Розпочато слідство. Міністерство вимагало від тираспільського єпископа Франца Цотмана пояснень – коли, ким та згідно з якими намірами дозволено відкрити каплицю, затвердити братства, а також вести богослужіння ксьондзу Жилевичу.

У своїй відповіді міністерству внутрішніх справ єпископ Ф. Цотман вказував на те, що римо-католики Севастополя ще у 1870 р. зверталися до його попередника єпископа Вікентія Липського з проханням дозволити відкрити у місті римо-католицьку церкву, яка існувала у Севастополі до осади міста і розташована була у будинку священника Каперського. В. Липський порадив прихожанам звернутися за відповідним дозволом до “начальника Південного краю Росії” [7, арк. 206–208]. Але чи зверталися віряни до колишнього Новоросійсько-Бессарабського генерал-губернатора Павла Євстаф'євича Коцебу, єпископ Франц Цотман не знав. В той же час він наполягав на тому, що відкриття каплиці і заснування братств не могло відбутися без відповідної санкції з боку уряду. Інформації по іншим питанням єпископ не мав. Подібна відповідь викликала незадоволення у міністерстві.

За розпорядженням міністра внутрішніх справ від 20 листопада 1874 р. за № 3696 римо-католицьку каплицю закрито. Аргументували таке рішення чиновники тим, що її відкриття в місті Севастополі відбулося без дозволу уряду і всупереч 2 пункту 125 статті XI тому 1 частини збірки законів Російської імперії, 1857 р. видання. Після закриття каплиці конфісковані приходська книга витрат і відібрано гроші – всього 53 рублі. Після закриття каплиці до консисторії звернулася дружина унтер офіцера Петра Кухарського із заявою про те, що в результаті закриття установи, виконавці конфіскували також її особисте майно, зокрема 80 рублів сріблом. Останні призначалися для виплати жалування священику Жилевичу. Консисторія на звернення про повернення майна відповіла відмовою. Пояснювали тим, що священик, запрошений до Севастополя, не був офіційно направлений духовною консисторією до служіння у даній каплиці. В квітні 1875 р. єпископ Франц Цоттман, повідомляв римо-католиків міста, що міністерство нарешті дало дозвіл на повернення грошей вірянам, згідно з книгою витрат. Майно каплиці передавали до Сімферопольської римо-католицької церкви. Згодом з'ясовано, що більшість конфіскованих речей з каплиці належало родині унтер офіцера Петра Кухарського. Однак встановлений факт не допоміг їх повернути. В результаті тривалого тягання, вирішено повернути лише конфісковані кошти, яких через значні поштові витрати з 80 рублів залишилось всього 50 [8, арк. 1–9].

Римо-католицька громада міста постійно зростала. Станом на 1896 р. римо-католиків в місті нараховувалось 4606 чоловік [9, арк. 31–32]. Потреба в церкві відчувалася все гостріше. І тільки у 1900 році міністерство внутрішніх справ, у відповідь на регулярні звернення вірян міста, видало указ під № 4091, за яким дозволялося побудувати в місті церкву за рахунок добровільних пожертвувань [10, арк. 14]. Будівництво костюлу завершено у 1911 р. Храм названо на ім'я святого Климентія.

Не краща ситуація була із костюлом у Сімферополі. Церкву побудовано у 1816 р. і названо на честь Успіння Пресвятої Діви Марії. Першим настоятелем церкви став француз Лаврентій Мілье [11, арк. 142]. Однак у 1818 р. будівля вже розвалилася. За кілька років до цього, місцеві римо-католики побудували два флігеля, в яких розташовано сім маленьких кімнат. Біля флігелів розмістили сарай з двох половин. У 1836 р. один з флігелів і сарай переробили на оратореум, або іншими словами будинок для молебнів. В другому флігелі розмістили курата церкви. На той час ним був Кирил Бенгліан [12, арк. 7]. Тільки у 1842 р., за старанням священика Альфонса Пржеменецкого, у місті

побудовано костьол під титулом святої Богородиці [13, арк. 104–112].

Тривалий час не могли вирішити питання із будівництвом церкви римо-католики Ялти. З рапорту симферопольського декана Сапарова до консисторії, резиденція якого знаходилась у Феодосії, стає відомим, що ялтинські католики у 1896 р. звернулись до нього із проханням видати їм книги для запису доброчинних пожертв. Насамперед, кошти збиралися для купівлі ділянки землі і побудови на ній храму. На той момент, в Ялті був лише невеличкий молитовний будинок, якій розташовано у казенній будівлі, не пристосованій для відправлення духовних потреб. Дозвіл від Тираспільської духовної консисторії не отримано, в зв'язку із тим, що місцеві жителі не мали відповідного документу від уряду [14, арк. 3–3 зв.]. В той же час, в архівних матеріалах є інформація про те, що у 1895 р. міністерство внутрішніх справ затвердило план молитовного будинку. Але дозволу на збір коштів і купівлю будинку вочевидь не надало. На цьому ялтинці не зупинилися. Зібравшись, вони прийняли рішення вибрати повноважного представника громади, який мав займатися пошуком і купівлею ділянки землі під будівництво костьолу. Таким повноважним став Малиновський. Пізніше, католики міста знов звернулися до тираспільського єпископа Антонія Церра з проханням затвердити рішення громади і дозволити продовжувати роботу у даному напрямі. Відповідь консисторії знов виявилась негативною. Посилалися на те, що не були оформлені відповідним чином документи, з яких не зрозуміло наскільки це звернення відповідає закону. Насамперед малися не увазі статті 96 і 97 правил доданих до II статті XI тому 1 частини Уставу Духовних Справ Іноземних сповідань. В 1897 р. симферопольський декан знов звертається до консисторії. В своєму рапорті він повідомляє, що справа рушила з місця. Протокол засідання римо-католицької громади Ялти, про вибори комітету для завідування справою будівництва, нарешті затверджений керуючим Тираспільською римо-католицькою єпархією, генеральним вікарієм прелатом Бачевським. Що стосується доброчинних пожертвувань – сума, станом на 1897 р., складала 12000 рублів. Однак кошти, які зберігались у благонадійних осіб, не пускають в дію, очікуючи на рішення влади. Існує лише попередня усна домовленість з мешканкою міста – Надією Іванівною Масловською про купівлю у неї землі за 9750 рублів. В листопаді 1897 р. вийшов Указ імператора, який дозволяв нарешті придбати ділянку, розміром 471,5 квадратних сажнів під будівництво молитовного будинку. В результаті тривалого очікування дозволів, ціни на землю зросли і тепер господарка землі вимагала від комітету не 20

руб. за сажень, а 24. Після того, як консисторія дозволила купувати землю за новою ціною, громада нарешті остаточно вирішила питання із місцем, де планувалося встановити новий молитовний будинок. У жовтні 1898 р. комітет приступив до зведення храму. Наступного року прийшов дозвіл від міністерства внутрішніх справ на збір добродійних пожертвувань в межах Тираспільської і Могильовської єпархій для будівництва молитовного будинку в Ялті. Справою займалися особисто симферопольській декан Сапаров і уповноважений від комітету римо-католиків Ялти – Малиновський [14, арк. 9–28]. Будівництво храму виявилось не простою справою. Кілька разів комітет звертався до колегії з проханням про виділення грошової допомоги на добудову і дозвіл на збір додаткових добродійних пожертвувань. Пояснювалось це значним подорожчанням матеріалів для будівництва. На початку 1902 р. стіни храму виведені були лише до вікон. На завершення будівництва не вистачало 7000 рублів. Наступного року з Могильовської консисторії від прихожан Ярославського костельу для ялтинського храму передано у Тираспільську консисторію 6000 руб. добродійних пожертвувань. До кінця 1902 р. стіни вдалося вивести під покрівлю. Через відсутність коштів, комітет ще раз звертається до колегії з проханням про виділення потрібної суми – 15000 рублів. В 1903 р. збором добродійних пожертвувань займаються вже вікарний візитатор ялтинської римо-католицької церкви Рафаїл Шефер і той же самий Малиновський. За документами, будівництво храму ще раз призупинилося у 1905 р., по тій самій причині – відсутність потрібної суми. Протягом 1900–1903 рр. комітет для будівництва костельу користується місцевою деревиною, яку бере під розписку у харківського купця Мовши Вульфовича Файнберга. Через відсутність потрібної суми, комітет заборгував йому 1840 рублів з відсотками. Справу вирішували протягом кількох років. На момент судового розгляду справи, майже всі члени комітету роз'їхалися. У 1908 р. помер уповноважений комітету Малиновський. З метою залагодити конфлікт, а також неможливістю стягнути зазначену суму в судовому порядку з членів комітету по будівництву, Тираспільська консисторія списала борг на священика церкви міста Ялта – Іоана Сциславського. Але невдовзі він помер. Лише в 1910 р. до консисторії прийшло повідомлення від синдиків костельу, в якому йшлося, що борг виплачено в розмірі 11446 рублів. Матеріали у справі будівництва ялтинського костельу, охоплюють період з 1896 по 1910 рік. Жодної згадки про те, що в цей час будівництво церкви остаточно завершено не має [14, арк. 33–124]. Єдине, що відомо – у 1906 р. в недобудованій церкві розпочато бого-

служіння. І тільки в 1914 р. храм остаточно добудували. Освятили його в ім'я Пресвятої Богородиці.

Римо-католицькі громади Криму входили до Таврійського деканату, який згодом перейменовано у Сімферопольський і Бердянський. У 1861 р. на півострові офіційно зареєстровано 8 церков і 11 каплиць [15, арк. 62–69]. У 1878 р. до Сімферопольського деканату входили Сімферопольський, Розентальський, Євпаторійський приходи, а також Карасубазарський вірмено-католицький. Також кілька кримських приходів входили до Бердянського деканату – Керченський та Феодосійський вірмено-католицький. В зв'язку із значним збільшенням кількості вірян на півострові, у 1880 році, на прохання віруючих створено новий приход. Відповідно до імператорського указу від 24 листопада 1880 р. за № 2615 “дозволено з селищ, що входять до складу Сімферопольського римо-католицького приходу, Григорівки, Новокиївки, Павловки, Преображенки, Олександрівки, Олексіївки, Новомихайлівки та Дагмаровки Дніпровського уїзду, Таврійської губернії створити окремих приход з перейменуванням римо-католицької філіальної церкви, що знаходиться в місті Перекопі у приходську, з тим, щоб утримання церкви та причта було віднесено на рахунок парафіян на загальних підставах і відповідно до їх пропозиції” [16, арк. 2–3].

Таким чином, римо-католицькі громади і церкви ХІХ ст., які знаходились в Криму, переживали складний етап становлення і розвитку. Російська імперія, зацікавлена в колонізації краю, змушена була йти на поступки переселенцям, що сповідували римо-католицьку віру. В той час, коли більша частина українських територій, в яких проживали римо-католики, що відчували на собі репресивний тиск з боку влади, викликаний подіями 30–60-х років ХІХ ст. – південний регіон України, зокрема півострів Крим, знаходився у відносно сприятливих умовах. З іншого боку, це не знімало гостроти у питанні взаємовідносин римо-католицької церкви і влади. В той же час, слід зауважити, що римо-католицька церква Криму досягла значних успіхів і визначалось це, передусім, в динамічному розвитку католицької громади півострова.

Список використаних джерел і літератури

1. Спесивцева, Л. В. Римско-католический костел в Севастополе / Л. В. Спесивцева // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 46. – С. 115–118.
2. Феодосія. Парафія усіх святих. Одесько-Сімферопольська Дієцезія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://feodosiya.ofm.org.ua/history/>

3. Римско-католический приход священномученика Климента Римского в Севастополе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.clemens.org.ua/ist_3_it.html

4. Кіба, М. П. Архітектурно-художні характеристики римсько-католицьких храмів на південній та східній Україні (кінець XVIII – початок XX століття) // Автореф. дис... канд. архіт.: 18.00.01 / М.П. Кіба ; Харк. держ. техн. ун-т буд-ва та архіт. – Х., 2004. – 20 с.

5. Державний архів Саратовської області, м.Саратов, Росія (далі – ДАСО), ф. 1166, оп. 1, спр. 46.

6. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 148.

7. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 247.

8. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 424.

9. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 861.

10. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 928.

11. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 730.

12. ДАСО, ф. 1166, оп. 1, спр. 78.

13. ДАСО, ф. 1166, оп. 1, спр. 48.

14. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 848.

15. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 151.

16. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 519.